

VERENIGING
"ORDE DER VERDRAAGZAMEN"

Kon. Goedgekeurd d.d. 22 februari 1958, nr. 58

GEVESTIGD TE 'S-GRAVENHAGE

Secretariaat: Buitenvestplein 21, Voorburg, Tel. 728315

Giro no. 468874 t.n.v. de Penningm. der "ODV", DEN HAAG

nummer 14

28 novemb. 1958

derde jaargang

nadruk verboden

x in de kantlijn betreft de vraag
- " " " " het antwoord

Goeden avond, vrienden,

Aan het begin van deze avond zou ik U er allereerst willen wijzen, dat wij niet alwetend, of onfeilbaar zijn. Wij hopen, dat U zelf standig na wilt denken.

Vanavond zou ik met U willen spreken over:

M E N S E N N A T U U R

=====

Wanneer wij in de oudheid gaan kijken, dan vinden wij het dier - maar ook de plant - in een bijzonder daglicht geplaatst. Religieus hebben zij klaarblijkelijk een heel grote betekenis. Een van de romeinse toeristen meende dan ook in zijn dagboek te moeten schrijven. "Wanneer je de schitterende tempels van Egypte binnen gaat en de priesters ont-hullen je het laatste geheim, dan sta je niet - zoals je verwacht - voor een grote God, maar voor een dier". Dat deze toerist, zoals alle toeristen, heel veel heeft misverstaan, neemt niet weg, dat hij gelijk had. Er zijn altijd dieren in de verering geweest.

Ook wanneer wij b.v. gaan kijken bij de Hindoe, vinden wij hetzelfde diermotief terug. Bij vele primitieve volkeren hetzelfde.

Toch is één ding opvallend. Dierverering heeft, vooral rond de Middellandse Zee - daarnaast ook in Azië, in het zuiden - een grotere rol gespeeld dan ooit in Europa het geval is geweest.

Ongetwijfeld is het verschil van mentaliteit hiervoor altijd aansprakelijk geweest. Maar ook het verschil van ontwikkeling.

Laat ons niet vergeten, dat het oosten langzaam maar zeker de weg van stof-ontvreemding is gegaan. Men heeft zich de stof a.h.w. ontmen als belangrijk deel van het bestaan en beschouwt haar als een soort toegift op een geestelijke ontwikkeling; tenminste, volgens het geloof.

Het westen daarentegen heeft het materialisme steeds sterker op de voorgrond gebracht. Laat ons niet vergeten, dat men over Bab-el-bon, de stad van de demon, Babylon, en Jérusalem, Jeruzalem, spreekt, niet

als twee toestanden, maar als steden. Dat men een hemel uitbeeldt met een ontstellende realiteit en daarachter niets meer vermoedt. In het oosten is het anders gegaan.

Het verschil in ontwikkeling heeft ook het verschil in natuurbinding bepaald. Vinden wij b.v. in het westen heilige planten, heilige wouden en bossen, zo vinden wij deze zelfden ook wel in het oosten, maar daarnaast vooral de heilige dieren.

Hoe komt men eraan? Hoe komt men er b.v. toe in Egypte om een slang te vereren? Waarom draagt farao de ureus, maar ook de kunstmatige koeiastaart, die aan de achterzijde is bevestigd?

Het is heel eenvoudig te begrijpen, wanneer je door kunt dringen in het denken. De mens, zoekend naar het onbekende, heeft behoefte aan een vergelijking. Wanneer hij de sterren zonder voeten aan de hemel ziet staan, dan denkt hij onwillekeurig aan het serpent. Hij denkt aan de slang en waar de ruimte zo onmetelijk groot is, stelt hij zich voor, dat de slang een symbool is van de beweging der sterren, de kracht der oneindigheid.

Hij vereert de stier. Maar vereert hij die stier nu werkelijk als stier, of als een symbool? Is hij misschien het symbool van de voortbrengende krachten der aarde? Is hij het symbool van de altijd weer levende zonnegod?

De stier met zijn kracht, zijn vruchtbaarheid, is voor die primitieve mens een beeld van Goddelijke werkingen. Hij is niet God, maar een beeld ervan. Hij ziet de krachten der natuur in die gestalte.

Altijd weer probeert hij om die natuurkrachten zo reëel mogelijk te benaderen.

Mozes b.v. geeft aan het volk de wetten na de uittocht van Egypte en zegt, met heel veel plechtigheid: "Het is verboden voor vrouwen zich met dieren af te geven". Als hij dat zo uitdrukkelijk zegt, moet er een reden voor zijn.

Men zoekt in het primitieve, in het barbaarse, de essentie van de natuur terug te vinden.

Hetzelfde vinden wij in Indië ook. In Griekenland. Zelfs tot in het zuidelijk deel van China toe. Ook de vroege Christenen zijn er zeker niet helemaal onvreemd aan. Als U de crypten ziet van de vroege Grieks Christenen typisch, dat hier ook weer een egyptisch-oosterse invloed meesprekt dan vinden wij lampen, die gevormd zijn in de vorm van een kikker. Later vinden wij boven op de deksel van die tuitlampjes een padde afgebeeld. Heel vaak staat er bij: "Want ik ben het leven".

Het is ook weer heel begrijpelijk. Zij wisten niet, waar die kikkers vandaan kwamen. Van metamorfose van die dieren hadden zij nog nooit gehoord. Zij dachten, dat zij uit de vette modder vanzelf ontstonden. In hun manier van denken betekende dat het herrijzen van het schijnbaar dode tot leven. Een symbool van de wederopstanding.

Het is niet zo vreemd, als U denkt, dat men met een symboliek werkt, die aan de natuur gebonden is. Integendeel: het is haast verwonderlijk, dat zo snel - vooral in het westen - de natuursymbolen vervangen werden door kunstmatige symbolen; dat men heeft getracht alles te vervormen tot een nieuwe, uit mensen - z.g. openbaringen - ontstane reeks van geloofswaarden.

De oosterse mens is verbonden met de natuur. De jaargetijden vocht, droogte, rogeren zijn leven. De dieren rond hem zijn een direkte uiting van alle toestanden: de wolf komt, dan is er kou te wachten. Dat kent men zelfs in Rusland, in Polen en Oost-Duitsland. In Egypte, wanneer de wolf kwam, betekende het, dat er droogte was; dat er rampen op komst waren. Hij was niet direkt een gewenste bode.

Wanneer er op een gegeven ogenblik de apen spottend wegtrokken over de plantagos, die de mensen met veel moeite hadden aangelegd, om te roven en ook daar te plunderen, dan konden zij zich niet voorstellen, dat hier alleen maar sprake was van een toevallig gebeuren, van een onredelijk dier. Daar moest een redelijk intellect achter zitten. Die aap moest klaarblijkelijk heel goed overlegd weten, hoe hij de mens kon schaden en toch er zelf redelijk van af komen.

Ook in Egypte trouwens, want daar hebben wij de God met de baviaankop. Er wordt zelfs gezegd, dat, indien hij, die de apekop heeft, schrifttekensschrijft, hij daarmee de mensen het graan steelt.

Het idee is er al weer. Een eigenschap, die natuurlijk was, wordt met een dier vereenzelvigd.

Er is niet meer sprake van een zo algemeen bezieldde wereld als bij de vroegere mensheid. Die wereld is een wereld, die hen van buitenaf tegeert.

Wanneer er een vreemd wezen, of dier, komt, dan vlucht hij weg. Hij gaat uit ter jacht, natuurlijk. Maar met enige voorzichtigheid en enige uitzondering. Naar gelang de plaatselijke kondities komt men tot het doden van dieren, danwel het vereren van deze dieren.

Nu nog kunt U in Indië gebieden vinden, waar sommige tijgers eenvoudig schotvrij gaan, want daar schuilt de geest in van een belangrijk wezen, of mens; dat gelooft men daar. Zelfs denkt hij, dat de tijger de beschermer is van een buurt. In andere gevallen zal men hem als een demon beschouwen en najagen met alle kracht, waarover een mens maar beschikken kan; en dat is heel wat.

Het verschil tussen mens en dier is niet zo groot, in de ogen der mensen. De dieren en de planten hebben evenveel, meer misschien nog, invloed op het leven dan de mensen.

Wat het laatste betreft, kunnen wij onmiddellijk overstappen naar de noordelijke mythologie, waar wij b.v. Loki vinden, die door middel van een boom de God des Lichts kan doden; waar de Goden een verbond aangaan met alle planten en alle voorwerpen.

U moet zich dat eens goed voorstellen. Een wereld, waarin de Goden soms zelf onderdanig zijn aan krachten in de natuur. Een wereld, waarin zij gaan door het leven heen; wanneer zij gestorven zijn, soms ook in een dierlijke gestalte.

Wij vinden in een van de egyptische graven een opmerking over de eigenlijke ziel, waarvan wordt gezegd: "Eet en drink, vier feest in Uw eeuwig thuis. Vlieg uit als de reiger en zoek Uwe wegen als de zwaluw. Rust met hen, die U lief waren, in de schaduw der bomen".

Het zuiverste symbool van het natuurwezen, dat, uit de mens herborren, maar nu met eeuwigheidswaarden, nu wederom over de wereld waart.

Die manier van denken is aan het westen vreemd. Wanneer je tegen een westers mens zegt: "Denk erom, daar staat een hond, daar vliegt een vogel, die een ziel heeft van een mens", dan zeg je: "Nu ja, zou dat nu wel waar zijn?" Je zegt: "Hak die boom niet om, die is heilig". "Nu ja, als wij dat nu nodig hebben, vanwege het snelverkeer. Hak om dat ding".

In het oosten was het, althans tot voor zéér kort, wanneer een dier heilig was, dan mocht het hele verkeer in de war lopen, dan mocht het dier desnoods de hele stad op stelten zetten. Dan zou men eerbiedig proberen het dier te verdrijven, maar nooit gaan twisten met de eeuwige krachten der natuur, gesymboliseerd in het dier.

Het is nog niet zo lang geleden, dat men in India besloot, om heilige koeien te deporteren. Doden dorst men ze niet. Dat deed men door ze in wagens te laden en ergens naar onbewoonde gebieden te voeren. Dat heeft zelfs veel voeten in de aarde gehad.

"Want hierin heeft een God gestalte gevonden".

Laat ons niet vergeten, dat dit niet iets is van één land, of één volk. Men spreekt b.v. over Juno als de Koe-ogige. Wordt Pallas-Athene in sommige gevallen niet de Uil-ogige genoemd? Horen wij niet over Godinnen, die koehorens dragen? Overal zijn de bovennatuurlijke krachten gesymboliseerd in het leven van de natuur.

Zolang als het leven van de mens met de natuur verbonden blijft, overheerst de natuur hem. Wanneer de natuur je blijft overheersen, dan is er geen uiterlijk middel. Kan een eenvoudig mens tegen Goden vechten? Neen, nietwaar? Integendeel. Hij moet juist proberen die Goden tot vriend te houden, om een weg te zoeken, waardoor hij als mens zich redden kan zonder die Goden, zonder deze demonische krachten van de aarde desnoods tot zijn vijanden te maken.

Daarom gaat hij de innerlijke weg zoeken. De weg, waardoor hij gelijk wordt aan de Goden. Heeft hij dat eenmaal bereikt, dan is hij klaar.

Wanneer ik U daarbij zeg, dat dit vergeestelijkt leven niet is, zoals U misschien denkt, alleen maar het opgaan in de kosmos. Er zit nog iets anders bij, wordt het duidelijker.

In vele gevallen meent men, dat Goden hun eigen wereld hebben, die het spiegelbeeld is van deze wereld, of misschien zelfs deze wereld zelf. Wanneer men zich nu verinnerlijkt, steeds meer krachten wint, komt men op een ogenblik zover, dat men gelijk is aan die Goden. Dan is men meester over de natuur. Dan kan het dier U niets meer doen. Dan kunnen ook de donder en bliksem U niets meer doen. U bent meester over het water, het vuur, over de wind.

Dit meesterschap, dit veilig-zijn, dit gelukkig-zijn door te heersen, is eigenlijk het begin geweest van alles, wat het oosten gezocht heeft.

De westerse mens heeft het anders gedaan: Hij heeft de natuur als een vijand gezien, die je moet overwinnen. In het oosten heeft men haar gezien als een vijand, waar je je bij moet voelen, om zo kracht te winnen.

In het ene geval de helden van het westen, vaak ontzettend ruw en barbaars, zeker niet met de verfijningen en decadentie, die men in het oosten vaak vindt. Zij laten zich wel door Goden geleiden en zij roepen die Goden wel aan, zij kijken wel naar de symptomen van de Goddelijke wil, maar alleen om zo het wapen van de God te pareren, om sterker te zijn dan die God is en toch hun doel te bereiken.

Wanneer de wind blaast, kijken zij naar de tekenen en zeggen: "De wind zal ons over een paar uur overvallen. Laat de drakenschnoppen maar naar buiten". Daar gaan de roeiers, de gestreepte zeilen. Want de wind mag machtig zijn, maar sterker is de Noorman!

In het oosten is het anders. De wind dreigt, laten wij beginnen met een bezwering. Laten wij zorgen, dat wij met die wind bevriend zijn. Maak alles zo zeker mogelijk, maar ga er niet tegen in. Vaar niet uit".

Een zeer eigenaardig verschil in mentaliteit. Het is dan ook opvallend b.v., dat, ondanks het feit, dat het gebied rond de Middellandse Zee en het zuiden van Azië tot de oudste beschavingsgebieden behoren, wij daar ruwere stenentijdwapens vinden, dan meer westelijk en meer vooral noord-westelijk.

De meest verfijnde schraapmesses ten tijde van het neolithicum worden uit het noorden ingevoerd. Zij bestaan niet uit plaatselijke steen. Dat is op heel veel plaatsen te constateren.

Dat wijst toch wel ergens op. Een verschil in mentaliteit. Een verschil in denken. Het verschil van denken komt tot uiting in de symboliek, die men gebruikt. In de wijze, waarop men staat t.o. de dood.

Laten wij maar weer t.o. elkaar zetten: Indië, Egypte en de Noormannenbeschaving.

Op het ogenblik, dat de Noorman sterft, wil hij niet een natuurlijke dood sterven. De vorst, op zijn sterfbed, wordt aan boord gebracht van een klein schip, volledig uitgerust, met een zeil, dat meestal rood geverfd is. Daarop is een brandstapel. Men steekt het schip in brand en hij zeilt weg, de zinkende zon tegemoet. Dat is zijn weg. In de laatste momenten van zijn leven begint hij de strijd reeds tegen de Goddelijke krachten; terwijl hij vervluchtigt in het vuur, overwint hij de zon en gaat zo als een strijder het Nibelungenheim binnen.

Een mens in Indië sterft. Rond hem klinken de dreunende trommen, rond hem worden de bezweringen reeds tijdens het stervensuur uitgeroepen. Overal is men bezig hem een geestelijk vrijgeleide te bezorgen. Soms brengt men heilige dieren in zijn nabijheid, opdat dezen, zo zij hem al niet de gezondheid en het leven zullen hergeven, hem zullen beschermen. Wanneer dat dan eindelijk gebeurd is, dan moet eerst geken worden, op welk moment de Goden de tocht van de ziel zullen toestaan. Daarna wordt het lichaam meestal verbrandt, of op een andere wijze vernietigd.

Een mens sterft in Egypte. Klaagzangen, natuurlijk, maar gelijktijdig de voorbereidselen voor een feestmaal. Laten wij aannemen, dat het een rijke is, van wie men een nieuwe Osiris maakt; de mummies, die U tegenwoordig nog kent. Hij wordt weggebracht. Maar, wanneer in die rouwtijd de anderen heengaan, dan is er, naast de klaagvrouwen, altijd een priester, of een soort zanger, die hem voorhoudt "Ziet, hij, die heenging, kent nu eerst de vreugden des levens, want hij zal herrijzen". Wanneer hij eindelijk ten grave wordt gedragen en men brengt hem in het graf, is dat een feest. Vandaag aan de dag kunt U de overblijfselen ervan vinden in sommige graven. Daar liggen nog de bloembladen. Daar zijn nog tekenen, hoe men - zorgzaam en liefdevol - daar het laatste feestmaal heeft gebruikt met hem; hoe men schotels heeft gebracht met kostbare zalfolieën, maar ook met spijzen, opdat de dode, met de levenden, een laatste keer zou feesten. Men heeft getracht van de dood een leven te maken.

Daar is een heel andere opvatting. Toch hebben het oosten en Egypte één ding gemeen. De dood is voor hen iets, waaraan je je onderwerpt. Voor het westen iets, wat je uitdaagt.

Ofschoon het oosten zeer grote beschavingen heeft gekend, was het aan het westen voorbehouden om tot een technische beschaving te komen. Zoals ook eigenaardig genoeg de eerste grote beschaving van de wereld in het westen, in het westelijk halfmond, heeft gelegen.

Het is misschien zo, dat één deel van de wereld voor een bepaalde mentaliteit is geschikt, het andere deel van de wereld voor een andere mentaliteit.

U zegt wel eens, dat de mensen de kinderen van de planeten zijn, van de sterren. Misschien is het waar. Dan hebben zij klaarlijk hun rijk onderling verdeeld. Of misschien is het een school, zoals wij menen. Dan zijn er op die school verschillende klassen, die gelijktijdig als een harmonisch geheel samen de wereld vormen.

Wanneer wij de beschovingen over het boeddhisme hebben gevolgd, oppervlakkig als zij waren, dan is onwillekeurig naast alle overeenkomsten, ook weer een tegenstelling gekomen. De gelatenheid, waarmee het leven wordt gedragen, de onthechting, het loslaten van de wereld.

Wanneer wij daar t.o. b.v. het Christendom zetten, dan valt ons op, hoe men haast bezitachtig probeert die wereld te overwinnen. De oosterling verlaat het leven. Hij zal misschien 100 keer terugkeren, of 1.000 keer, maar zijn doel is het leven te verlaten.

De westerling is het te doen om zijn boven- en natuurlijke wereld tot een zo hechte eenheid te smeden, dat er geen verschil meer is, onbewust.

De natuur is voor de westerling een kracht, die je moet overwinnen, die je moet trachten te beheersen. Iets, waaraan je je onderwerpt, wanneer het niet anders kan. En waar je, elke keer, toch weer tegen worstelt.

Voor het oosten de natuur, het dier, planten, delen van de schepping, zo harmonisch met je zelf, dat een verzet geen zin heeft. Je kunt je niet verzetten tegen de Scheppende Wil, uitgedrukt in al deze dingen.

Het is dit verschil van mentaliteit, dat een lange tijd de boventoon heeft gevoerd. En pas heel laat is dat verbroken. Ik denk hier n.l. allereerst aan het optreden van het veelgodendom in het tegenwoordige Arabië, in delen van Turkije; verder denk ik aan sommige, ietwat pessimistische opvattingen omtrent goed en kwaad, die langzaam maar zeker in het oude Perzië en omgeving hun weg hebben gevonden.

Maar wat het pessimistische denken over de strijd tussen goed en kwaad niet tot stand kon brengen, waar de verering van koning Pauw eigenlijk nog niets aan kon doen, dat heeft de Islam gedaan. Men heeft de mens gemaakt tot een strijder voor God.

Het is een vreemde God. Wat doet die God? Hij introduceert de mensen in een nieuw paradijs, dat van de wereld is, dat pas veel later symbolisch wordt uitgelegd.

Hij toont de mens een reeks hemelen, die in feite paleizen zijn, de forten, waarin de krachten Gods zijn opgesloten, en van waar uit, als een uitvallend leger, de krachten der natuur uitgaan om de wereld te overheersen.

De natuurlijke strijdlust van de mensen, het natuurlijk temperament van de mensen dier dagen, zal ongetwijfeld aan de vormgeving van de Islam hebben bijgedragen.

Het belangrijkste is wel, dat de mentaliteit, die daarvoor nodig was, op dat ogenblik bestond.

Het vreemde is dit: Hoe meer het oosten wordt gedwongen materialistisch te gaan denken, hoe meer het uitgrijpt - niet naar het Christendom - maar naar de Islam.

Wanneer wij op het ogenblik de wereldgodsdiensten moeten wegen, gezien de belangrijkheid, die zij hebben in het wereldbestel, dan geloof ik, dat wij de boeddhisten op een hoge plaats moeten zetten; alleen geestelijk.

De Hindoes verliezen langzaam maar zeker meer en meer hun invloed. Daar tegenover komt een overstelpende golf van de strijdlustige Islamieten opzetten.

Dat is geen toeval. De Islam is een trap, die ligt tussen westen en westers Christendom en de oosterse bezinning op de oneindigheid.

De gebondenheid aan de natuur, langzaam maar zeker gerealiseerd als niet voldoende, moet worden tot een overwinning van de natuur. Maar ook in de Islam is dit niet volledig gebeurd.

Een westerling kijkt naar de hemel - Hollanders - : "Br...wat een weer! Regen. Het kan ook nooit anders. Altijd datzelfde klimaat". De Islamiet kijkt naar boven, misschien in een brandende zon, die de hersens haast uit de schedels vreet. Of, wanneer hij hier eens in het noorden komt, in een koude regen, die hem in het merg dringt, maar de westerling, die er woont, alleen maar de huid beroert.

Wat doet hij? Hij kijkt op en gaat verder. Als je hem vraagt, wat hij van het weer denkt: "Dat weer is Allahs weer, dat is goed".

Een typisch verschil. Is het misschien het verschil van oost en west, uitgedrukt in een nieuwe term, in een nieuwe vorm. Het verschil van de aanvaarding van de natuur, de eenheid, de innerlijke harmonie er-

mee en de veroveringsdrang van anderen.

Als ik U was, zou ik er eens over na denken. Hoe kunnen wij onze medemens en begrijpen? Hoe kunnen wij een werkelijke naasteliefde bereiken en komen tot een reële verdraagzaamheid t.o.v. het denken en leven van anderen, wanneer wij niet begrijpen, hoe zij denken en voelen?

De oude schimmen van Egypte, de oude dromen van Atlantis, de lang vergangene filosofieën van een eens groot China, van de verlaten rijken van Gobi, leven vandaag aan de dag nog.

De splitsing van de mens in twee delen; degenen, die één trachten te zijn met de natuur en alle krachten ervan, degenen, die trachten meester te zijn over de natuur en alle krachten ervan, bestaat voort.

Juist omdat zij voort bestaat, is er vaak een hele diepe kloof tussen de gedachten van die twee werelden. Een haast onoverbrugbaar iets, dat alleen overbrugd kan worden, wanneer de westerling gaat beproeven, dat zijn doel hetzelfde is als dat van de oosterling, en de oosterling gaat begrijpen, dat de strijd van de westerling precies hetzelfde inhoudt als zijn gelaten aanvaarding van de wil Gods.

In alle godsdiensten en in alle tijden heeft de mens gezocht naar de overwinning op de dood. Niet alleen op de dood van een stoffelijk lichaam, maar de dood, die ligt in een beperking en gebondenheid, die voortdurend dwingt om alleen maar in één wereld te leven, te denken, of te dromen.

Alle mensen hongeren naar vrijheid. Het oosten wil deel worden van de kosmos en van vorm tot vorm flitsen desnoods, opgaan tot eenmaal het besef van alles is geworden: deel van het Ik.

De westerling streeft om alles te overwinnen, om meester te zijn en zo vrijelijk te kunnen gaan, waar hij wil.

In feite willen zij beide zijn: de Scheppers der mikrokosmos; de Scheppers in het kleine, de weerkaatsing van de grote God, Die alle dingen heeft geschapen.

Wanneer U dit dan wilt beschouwen als een inleiding op datgene, wat wij waarschijnlijk eerst ná de Kerstdagen zullen gaan zeggen over de verschillende exotische godsdiensten en ook het Christendom, dan zal ik U daarvoor erg dankbaar zijn.

x Ik meen, dat in de lezing "Achter de Sluier van Isis" gezegd is, dat de z.g. hoorns in feite een uitstraling zijn.

- Wij kunnen overal een uitleg voor vinden en men heeft b.v. gezegd, dat Isis de hoorns draagt, omdat zij de maan is. Zij is maan en aarde tegelijk. Als zodanig is het wel degelijk haar uitstraling en invloed, die daarmee wordt aangeduid. Dat is pas later gekomen.

De maan is gekomen, nadat men eerst de gehoornde Godinnen heeft gehad. Er waren er meer. Zelfs Moet heeft nog hoorns gehad in sommige voorstellingen.

Wanneer wij nu Isis gaan bezien als een symboliek, als een symbolische figuur, als de aarde, de vruchtbaarheid en eindelijk het leven zelf, dan komen wij ergens anders terecht.

Laten wij niet vergeten, dat "Achter de Sluier van Isis" een werk is, dat in feite niets te maken heeft met Egypte; dat Isis hier als symbool is genomen van de wereld der verschijnselen. De persoonlijkheid zelfs van de verschijnselen; dat men zelfs getracht heeft aan de hand van vele oude werken een inzicht te geven in de werkelijkheid, die achter de waan schuilt van het beleven.

Als U dat nu op deze manier ziet, dan zult U begrijpen, dat er helemaal geen bezwaar is te zeggen: "De hoorns van Isis zijn een uitstraling. Want wanneer de aarde harmonisch is met de Schpper, weerkaatst zij Zijn kontakt".

Dan grijpen wij terug naar het Judaïsme. Daar zeggen zij. "Mozes komt van de berg. Het licht straalt van hem uit, allen verblindend als twee hoornen. uit gaan van het voorhoofd".

Die voorstelling vinden wij b. velen terug, o.a. bij Michel Angelo.

Wij kunnen dergelijke voorbeelden méér aanhalen. Maar hier dus is de straal eigenlijk, als je het heel goed bekijkt, een symbool van het eenworden met het Goddelijke, met de kosmos.

Als wij dat terugbrengen op de leer van de chakrums, kunnen wij zeggen: "Het ontplooid chakrum, dat, uitgaande tot de God, zich realiseert in een vorm, waardoor niet meer geheel stoffelijk wordt geleefd".

U zult begrijpen, dat dit heel ver staat buiten de primitiviteit, waarin de doorsneemings in de oudheid zijn Goden beleefde als delen en krachten van de natuur.

De gehoornde Isis is een symbool geworden in sommige inwijdings scholen, daarnaast ook in latere symboliek, die teruggreep op de wijsheid van Egypte, zonder de primitiviteit van Egypte te begrijpen, iets, dat in de tijden, waarover ik sprak, geen algemeen aanvaarde stelling was.

Ik dank U voor Uw aandacht en geef het woord over aan de tweede spreker.

Goeden avond.

-o-o-o-o-o-

Goeden avond, vrienden,

Het tweede onderwerp wordt door Uzelf gekozen. Welk onderwerp?

x. Kunstenaarschap.

- Kunstenaarschap is zozeer jezelf te verzinken in datgene, wat je waarneemt, dat je het uit kunt drukken, zonder er kunsten bij te maken, zodat je zonder kunsten makerij de kunst kunt dienen en zo in een waar kunstenaarschap kunst kunt scheppen, die de eeuwen overleeft.

KUNSTENAARSCHAP

=====

Om een werkelijk kunstenaar te zijn heb je 3 dingen nodig: één ding ervan bezitten velen; het tweede verwerven sommigen; het derde gebruiken weinigen. N.l.: je hebt nodig de inspiratie, dus het denkbeeld, plus de drang tot uitbeelden, onverschillig met welk middel.

In de tweede plaats heb je nodig: een goed en gedegen vakmanschap. Want wie niet beschikt over de middelen om zijn gedachten uit te drukken, zal ze niet uit kunnen drukken.

In de derde plaats moet je beschikken over het vermogen jezelf te verliezen in je onderwerp, zodat je a.h.w. schept uit je eigen kracht, je eigen bloed en eigen denken.

Wanneer iemand schept voor de eeuwigheid, dan doet hij dat, omdat hij zijn eigen wezen erin legt. Elke mens is verwant met de eeuwigheid.

Een kunstenaar, die de eeuwigheid voor een ogenblik in zich voelt branden, terwijl hij een kunstwerk schept, die over de middelen beschikt ook om uitdrukking te geven aan hetgene, wat in hem leeft, is onsterfelijk.

Tegenwoordig kijken zij niet alleen naar Rembrandt. Er zijn kunstenaars, die zelf vergeten zijn, niemand weet meer, hoe zij heten. Er is ergens een beeldje van ze gevonden, of opgegraven. De hele wereld zegt:

"Wat een zuiverheid van lijn, wat een uitdrukking, wat een edelheid van vorm, wat een diepte van gedachten". Waarom? Er zit een menselijke ziel in, die tot de menselijke ziel spreekt.

Een waar kunstenaar kan alleen hij zijn, die spreekt van uit zijn eigen ziel tot de zielen der mensheid.

De wereld van het bewuste is niet in staat dat uit te drukken. Het is ook niet alleen aan vormen gebonden, of aan voorstellingen, of aan woorden, of aan de geijkte reeksen van klanken.

Het kunstenaarschap kan evengoed uitgedrukt worden in het maken van een gebruiksvoorwerp, of in het scheppen van een nieuw woord, als in een beeldhouwwerk, of een roman.

Het is het aanvoelen der dingen.

Ik neem aan, dat U de drang heeft U te uiten. Ik neem aan, dat U hier naar buiten bent gegaan, U heeft de zonsondergang gezien, die heeft U beroerd. U wilt dat uit gaan drukken, maar U kunt niet met verf omgaan.

Probeer U maar eens een zonsondergang op het doek te gooien zó, dat een ander het herkent, of dat de stemming, althans van dat ogenblik, door een ander herbeleefd kan worden. U zult merken, dat dat niet zo gemakkelijk gaat.

Probeer U het dan eens in woorden. Als U de sonoriteit van klank niet beheerst, die juist dat rustgevend ritme kan scheppen, wanneer U niet kunt komen tot de intense doordringing van zeggingschap, die in de juiste combinatie van zinsdelen met elkaar is gelogen zegt men: "Ja, 't is net een kinderopstel" en wat U beloofd heeft, gaat ze voorbij.

Probeer het vast te leggen in muziek. Als U geen piano kunt spelen, dan zult het U erg moeilijk vallen om bewust de zonsondergang er in neer te leggen. Misschien, dat een beetje U de piano kunt hantieren. Dan zet U een stel akkoorden neer. Het klinkt wel, maar het zegt niets.

U kunt natuurlijk ook komen tot een zekere verklaardheid, waarbij enkele tonen alleen door hun pauzen een indruk hebben. Denk eens aan de zachte passages b.v. van een Mondscheinsonate.....Denk eens aan Solvejgslied van Grieg.....Die zijn niet ingewikkeld, maar zij zijn een uiting van een gevoel. Onwillekeurig beroeren zij je.

De ware kunstenaar beheerst dus zijn instrument (of dat de taal is, de beeldhouwkunst, schilderkunst, muziek) zó, dat hij in staat is, wat hem beweegt, daar in vast te leggen, op een wijze, die het a.h.w. reproduceerbaar maakt.

Alle kunst moet gereproduceerd kunnen worden. Dat moet de kunstenaar begrijpen, voordat hij werkelijk kunstenaar wordt.

Het is niet voldoende je eigen ziel op een doek te kladderen en te zeggen: "Hier heb je mijn wezen". Er moet iemand zijn, die dat kan reproduceren in zichzelf, die uit de gegevens, die U verschaft, her-scheppen kan in zichzelf, deze stemming, en zegt: "Ja, zó is het".

Wanneer U muziek schrijft, dan moet U niet alleen een reeks noten neer kunnen krabbelen op een paar balken, of ze desnoods spelen, of fluiten, neen, U zult méér moeten kunnen doen. U moet die reeks zodanig weten te vormen, dat een ander, door het ondergaan van deze klankenreeks, voor zich herschept het beeld, wat in U was.

Een waar kunstenaarschap is een je verheffen boven de taal. Kunst is 't mededelen van de gevoelens der ziel, die geen uitdrukking kunnen vinden in normale menselijke woorden, maar slechts in complexe begrippen, die je weer moet geven, door vele beelden door elkaar te weven, een roman, dichtwerk enz., door klankvorming, door kleurstellingen, lijngeving.

Een kunstenaar is alleen degene, die zó scheidt, of zó leeft in zijn kunst, dat hij ook de anderen tot beleving brengt.

Dat kun je misschien het beste zeggen door heel eenvoudige schoolvoorbeelden aan te halen.

Een stemming weergegeven voor een dichter:

"Waar groeien de eiken te Amsterdam,
o, konnerijke beurs.....

...als je dat zo hoort, dan denk je: "Nu, dat zal niet veel soeps zijn daar!"

Gezelle: "Langzaam rijdt de witte wagen,
door de stille straten heen...."

Stilte, droevig. Als je nu een goede voordrachtskunstenaar hebt, neemt hij dat en doordenkt dat. Hij zegt: "Ik moet dat zonder vrede van die beurs te pakken hebben, of ik moet in mijn diktie leggen het haast geslagen verder gaan van die begrafenisstoet".

Als hij dat kan, dan hoeft dat woord nog niet eens zo perfect te zijn. Vandaar, dat je ook wel degelijk over groot kunstenaarschap kunt spreken bij acteurs, herscheppende kunstenaars, ook musici.

Er zijn n.l. mensen, die een fragment van gedachten van anderen, onvolledig uitgedrukt, soms nog begrijpen. Dan gaan zij met hun wezen daarin werken. Dan krijgt die aanslag op de piano, die toon van die viool net dat ene, wat een ander door de ziel snijdt. Dan krijgt het op zichzelf eigenlijk wat zinloos van de dichter ineens een betekenis, waardoor je even je adem inhoudt en je zegt: "Oh, Wat ligt daar voor wijsheid achter?" Dan wordt dat banale geklep plotseling tot een flitsende monoloog, die je geboeid doet luisteren: "Waar gaat het heen?"

De ziel en de voorstelling van de ziel spreken tot de ziel. De rede volgt wel, de rede registreert en kijkt na, maar de ziel spreekt tot de ziel, de kern van de mens spreekt tot de kern van de mens.

Alle waarden van het onderbewustzijn samen worden gewekt en ge-dirigeerd, totdat zij zelfs de stoffelijke grenzen overschrijden, de kern van de menselijke emotie aanstippen.

Iemand, die dat kan doen, is een kunstenaar.

Wanneer wij in ernst de vraag stellen, wat kunstenaarschap is, dan moeten wij eigenlijk zeggen: De tale van onze eigen ziel zo goed spreken, dat anderen ze kunnen verstaan....

Als je dan zeggen wilt, hoe je komt tot dit kunstenaarschap: door in jezelf te leven zo goed als het kan, zo intens als je kan, opdat je iets te zeggen zult hebben. Door de middelen, waarmee je werkt steeds meer te leren beheersen, totdat je in een volledig meesterschap al, wat in je leeft, ook buiten je kunt neerstellen en uitdrukking kunt geven.

Ten derde: je moet leren, dat, wanneer je de taal van je ziel neerschrijft, de wereld voor jou gestorven moet zijn. Je moeten van binnen uit werken; te levenen uit te drukken betekent, dat de hele wereld mag sterven, wat jou betreft, want je spreekt met de oneindigheid en dat is belangrijk verder niets.

Als je daaraan voldoet, dan is er sprake van kunstenaarschap. Dat is misschien voor sommigen een teleurstellende openbaring. Er zijn wel eens mensen, die denken, dat kunstenaarschap groeit met de baard en zichzelf vergroot met de verenging van de spijkerbroek, om zijn voltooiing te vinden in de verkledders, die men i.p.v. aan de pantalon, of van palet, aan een stuk linnen toevoegt.

Dat is kolder. Anderen denken, dat kunstenaarschap ligt in een bepaalde vocabulaire. Wat dat betreft, kunt U zich misschien het beste wenden tot Huizinga, die in een van zijn Adriaenen en Olivieren een zeer zuivere uitdrukking heeft gevonden daarvoor.

"Ziet, hoe de innerlijke gespletenheid wordt geopenbaard. Hoe zie je daar dat t rugrijpen naar die vroeg-inkarnale mogelijkheden. Het is zeer belangrijk, jeugdig, naar zeer belangrijk".

Wanneer ik op aarde iets dergelijks zou horen - vooral, na al wat ik geleerd heb in mijn wereld - dan zou ik opmerken: "Die weet zelf niet, waar hij over kletst." Dat zou dan in 9 van de 10 gevallen waar zijn.

Nu heb ik nog één soort van kunstenaarschap niet aangeroerd: misschien wel de grootste uiting van kunstenaarschap. De Kritiek !!

Want - let wel - de ware kritikus luistert naar de taal van een anders ziel. Hij tracht niet, alleen volgens eigen smaak te bepalen, of het voor hem deugt, of niet. De ware kritikus probeert voor al ook, de ware uiting, hetgeen achter de schepping verborgen ligt, te begrijpen en te verstaan.

Hij controleert dan bovendien, hoe de bedoeling is uitgedrukt, of de grondidee a.h.w. uit de verf is gekomen. Hij analyseert de wijze, waarop het geheel vorm heeft gekregen.

Daarna bespreekt hij de door hem opgemerkte feilen. Maar ook somt hij op, wat de goede punten zijn. Hierdoor verbetert hij de mogelijkheid voor anderen, tot werkelijke uitdrukking te komen, door hun werk niet slechts te herscheppen, maar te verbeteren zonder de persoonlijkheid van een ander door zijn eigene te willen vervangen.

Vandaar, dat het de grootste vorm van kunstenaarschap is, die kan bestaan: In staat zijn, door eigen innerlijk beleven aan anderen een opbouwende kritiek te geven.

Om dit te kunnen moet je immers kunstenaar zijn als de kunstenaar. Eerst dan kun je zijn kunst verstaan. Je moet echter meer kunstenaar zijn dan de kunstenaar, om zijn fouten te kunnen beseffen, zuiverder kunnen denken, om in staat te zijn, een aanduiding te geven, waardoor het mogelijk wordt, ze ook te verbeteren.

Je zoudt het zo kunnen zeggen: Eerst een kunstenaar, die tot de grootste rijpheid is gekomen, is misschien de beste kritikus. Wanneer ten minste hij als mens even rijp is.

Men vertelt, dat eens een jonge kunstenaar bij Ferenc Molnár kwam om zijn werk te laten beoordelen. Molnár las het. Op de angstige vraag van de jonge man "Zou ik hier iets mee kunnen doen?" antwoordde hij "Dit kan een heel nuttig werk zijn, wanneer je een kachel aan moet maken." De kritiek zelve was niet heel juist.

Toch geeft deze anecdote ons iets te overdenken: Er zijn mensen, die in hun bitterheid het werk van allen, of zelfs de wereld - die hen immers niet voldoende schijnt te waarderen - het liefste maar weg zouden gooien.

Soms noemen ook dezen zich zelve "kritici". Maar dat zijn zij dan toch niet juist, niet aanvaardbaar. Want op het ogenblik, dat zij oordelen, zijn zij te veel ego.

Een kunstenaar mag op het ogenblik van zijn scheppen egomaan zijn. Hij heeft dan immers niet te doen dan hetgeen in hem leeft te uiten: er bestaat zelfs niets anders dan deze uiting op het ogenblik.

Maar daarna moet hij zijn evenwicht terug vinden. Hij moet a.h.w. met het Al in contact komen, weer gebonden zijn met heel de wereld. Eerst dan krijgt hij als mens weer betekenis. Eerst dan kan hij kritiek uitoefenen. In deze eenheid met de wereld leert hij niet alleen een kritiek te geven, maar ook de kritiek van anderen te verdragen.

Voor alles zal hij leren, in alle fasen van het bestaan de kunst te maken tot een zuiverder scheppen, inplaats van vooral te rekenen, hoe hij er beter mee kan verdienen.

x U stelt: kunstenaarschap is het overbrengen van een emotie. Nu zullen de schilderstukken van Piet van der Lek, de vierkantjes van Mondriaan door het publiek niet worden begrepen. Waar ligt nu het criterium?

- Indien men wil weten, of er waarde schuilt in een dergelijk kunstwerk, moet men eens een 100 kinderen er naar laten kijken. Als 10 van hen er iets van ondergaan, er iets in zien, is het wel degelijk grote kunst.

Laat er geen kritikus naar kijken, want zij maken elkaar wijs , dat zij het begrijpen, omdat zij de moed niet hebben , toe te geven, dat het voor hen kolder is. Ik bedoel hier de broepskritici.

Er zijn grote kunstenaars, die met hun werk - ook al wordt het misschien niet direkt begrepen - toch kunnen spreken tot duizenden. Ook van Mondriaan zijn er wel bepaalde dingen, die in hun tijd zeker tot duizenden kunnen spreken. Het wil niet zeggen, dat al zijn werken zo zijn. Hetzelfde kun je zeggen van van der Lek, over Ouborg en over wie je maar wilt. Ook over b.v. Rembrandt.

Onze Rembrandt van Rhijn heeft ook wel een paar dingen gemaakt , die meer kits waren, dan wat anders. Goede techniek en voor de rest....

Maar als het volk achter de naam omkijkt, niet op de naam alleen let, dan merkt het dat ook wel degelijk.

Zolang als je het idee, wat in je leeft, kunt overdragen zonder verdere middelen, door middel van je kunstwerk, aan 10 mensen gedurende 200 jaar, dan spreek ik al over kunst.

Maar ik spreek zeker niet over kunst met een hele grote K in een dergelijk geval. Want kunst is niet een je verheffen boven de massa , maar het edelste van je zózeer uiten op een zódanige wijze, dat je de massa veredelt.

Dat betekent dus, dat elke kunstenaar in zekere zin, een begrip zal moeten openbaren, dat voor anderen nog aanvaardbaar is.

x Meent U niet, dat door zich aan -ismen te binden, men de ziel bindt aan een uitdrukkingmiddel, dat niet noodzakelijkerwijze het hare is?

- Wanneer een kunstenaar begint met kubisme, abstraktisme enz., is dat dan niet eigenlijk heel vaak het stamelen van een kind, dat nog probeert om de enkele woorden van de ziel tot vloeiende volzinnen aaneen te reien?

Een kunstenaar, die blijft steken in het voor anderen onbegrijpelijke, die zal m.i. geen grote kunstenaar zijn. Maar de kunstenaar, die kans ziet om via vele trappen van ontwikkeling, waarbij een hele hoop abstrakte en voor mijn part idiote vormen mogen zijn, kan komen tot een uitdrukking, die een ander iets zegt, die is een groot kunstenaar .

-Ismen zijn een fase van ontwikkeling. Geen kunst, maar lettergrepen, die toegevoegd worden aan de uitdrukkingmogelijkheid van de kunstenaar.

Als wij het zo bekijken, geloof ik, dat het weer anders wordt. Dan kan dit dus een uitdrukking zijn van een kunstenaar, maar of het kunst is, dat kunnen wij alleen bepalen; wanneer wij de reactie zien, die anderen daarop kunnen vertonen, of niet alleen de idee, of m.weg de constructie, van uit de kunstenaar interessant is, maar of zij ook voor anderen een zekere herscheppingsmogelijkheid inhoudt. Is dat het geval, dan is het kunst.

x Elvis Presley, bebop e.d. brengen ook emoties op anderen over. Dit is dan ook kunst.

- Dat is ook kunst.

x Voor geld.....

- Neen, de kunst om geld te verdienen verstaan een hele hoop mensen, ook in de lichte muziek. Maar zij zijn niet allemaal in staat om het een of ander te wekken.

Ik heb mij laten vertellen, dat Lionel Hampton een heel groot musicus is. Die noemen ze de "showman"; de man, die speelt met de harts - tochten van de massa. Maar om dat te kunnen doen, eerlijk te kunnen doen, zou hij zichzelf toch ook enigszins aan die muziek moeten verliezen. Dat zult U met mij eens zijn. Er moet iets van hem uitgaan, er moet iets in hem leven, anders krijgt hij het niet voor elkaar. Dus is die man een kunstenaar.

Als Elvis Presley op een gegeven ogenblik, buiten de hysteric van reclame om, een liedje kan zingen, waarmee hij mensen opzweept, of mensen ontroert, dan kan hij mijnontwege net zoveel met zijn benen spelen als met zijn gitaar, dan is hij één kunstenaar. Hij drukt iets uit.

De andere vraag is: vinden wij het mooi, wat hij uitdrukt? Dan kunnen wij zeggen, dat het wel primitief is. Dat noemt niet weg, dat het primitieve ook kunst is.

Laten wij wat anders daartegenover stellen. Een noger maakt een beeldje, sterk phallisch b.v. Dan kun je zeggen, dat het ordinair is. Je kunt ook zeggen, dat het in zijn vorm een beetje recht toe, recht aan is.

Het gekke is, dat er van die beeldjes bij zijn: als je er naar kijkt, brengen zij een idee over, soms een beklemming, soms een zeer primitieve idee, soms een idee van een vaag godsbegrip, of van een gevreesde demon; dan heeft die man kunst geschapen, ook al past het helemaal niet in de concepten van deze tijd.

Laten wij niet vergeten, dat toen de eerste wals werd gedanst, men sprak over ontuchtigheden en een absoluut onkunstzinnig gekras der violen.

Dat deden de critici, die een theorie hadden, overwat wel en wat niet mag. Kunst kent geen beperkingen, zij het de beperking van het uitdrukkingvermogen van de menselijke ziel. De roerselen van de mens, is de beperking van de kunst en verder niets.

Er kan net zo goed kunst liggen in een "Marie, die vrijt met een huzaar", wanneer het met gevoel wordt gebracht en anderen meezweept, ook al noemt U dat keukenneidenmentaliteit.

Er kan evenveel kunstwaarde schuilen in een "Jan Klaassen"spel, als in een "Parcival".

Hetgeen uitgedrukt wordt, hetgeen die zielen te zeggen hebben, dat kan verschillen. Maar wanneer hetgeen zij te zeggen hebben, wordt overgebracht op anderen, is er sprake van kunst.

Wat dat betreft, meen ik, dat een groter kunstenaar is hij, die velen kan bereiken, dan hij, die slechts in staat door enkelen verstaan te worden.

Dat mogen wij niet nemen over één geslacht. De doorsneemens is zo'n slaaf van de mode, dat hij eigenlijk niet mooi durft te vinden, wat hij wel mooi vindt.

Op het ogenblik zegt U, dat "Faust" een van de meesterwerken is van Goethe. Weet U, dat het in zijn tijd als een machinestuk werd beschouwd. Alleen om de mensen een beetje te verbazen met allerhand tooneeltechniek?

Het was kunst, maar in die tijd meende men wel, dat het als vermaaksstuk enigszins vervelend was en teveel berustte op machinale effecten.

Daarom zou ik willen zeggen: geld verdienen of niet, kunst heeft er weinig mee te maken. Zolang als de kunst niet gebracht wordt terwille van het geld, maar gebracht wordt terwille van de uitdrukking, die men zoekt, is zij goed.

En dan is een schizofrene van Gogh, een geesteszieke, evenzoer een kunstenaar als de meest verstandige mens.

Wanneer U dan zegt: de rock 'n roll-jeugd met zijn helden als Elvis Presley, dan ben ik bang, dat in deze kunst iets van de innerlijke verdeeldheid en gespletenheid van die wereld naar buiten komt. Die wereld, die zo doodsbang is, dat zij vandaag of morgen uit elkaar ploft, maar die ook zo bang is op te houden met ontploffingsmiddelen te maken, dat zij de jeugd geen uitzicht laat, de mensheid geen hoop en, uit verdediging van de vrijheid, op de duur overal komt tot een totalisme, wat

Monaanvaardbaar is voor elke mens, die het individueel besef nog behoudt en heilig houdt.

Dan is het helemaal geen wonder, dat het verzet tegen deze angsten, deze gebondheid, (die men als de muren uit het verhaaltje van Poe, de muren, die men op zich toe zag komen, tot men in de put van het atoomgeweld valt), dat men die zinloze zoek naar vrijheid, het bandeloze, ook in de kunst vindt.

Maar kunst blijft het. Het spreekt een taal vande wereld. Een taal, die leeft in de harten der mensen. Een wanhoop, die heel wat verder gaat, dan het bewuste denken van de menigte.

Ik wilde er alleen maar even op wijzen, dat je kunst niet kunt bepalen naar normen van tijd, mode, van maniërisme. U kunt ze alleen bepalen in de termen van een ziel, die spreekt tot een ziel; anders niet. x Dan zijn er in musea toch veel kunstuitingen, die er eigenlijk niet thuis horen?

- Als U een museum beschouwt als een plaats, waar kunst wordt bewaard, dan zoudt U gelijk hebben. Maar dat is in vele gevallen maar goed, dat er veel hangt, wat geen kunst is, want menig museum wordt het mausoleum van ware kunst.

Ware kunst leeft n.l., vooral wanneer zij herhaald beleefd wordt, omdat zij dan pas werkelijk begrepen wordt. In heel veel musea hangen meer namen dan kunststukken. Dan sluit ik daar geen Rijksmuseum uit en geen Louvre, want dat is overal hetzelfde, om de eenvoudige reden, dat men van kunst kennen niet een beleving heeft gemaakt, maar een wetenschap. Dat is een fout.

Laat dat niemand weerhouden naar een museum te gaan. Er hangt één stuk, ook al zegt men U misschien, dat dat niet tot de beste behoort, wat tot U spreekt en wat U iets zegt. Als het U iets zegt en U begrijpt er iets in, dan is het voor U kunst. Daar zou ik het naar bij houden.

x Spelen hypnose en begaafdheid ook nog een rol bij de kunst?

- Hypnose ja. Is dat eigenlijk ook niet het uitdrukken van de eigen persoonlijkheid op zo'n manier, dat de persoonlijkheid van een ander daar in tijdelijk ondergaat?

In elke kunst, die ons boeit, of trekt, zit iets hypnotisch in. Onverschillig, of dat nu een negende van van Beethoven is, een stuk van Wagner, of dat het Rembrandt is, waarvoor je in bewondering blijft staan, of misschien een laatste schepping van Rodin. Het boeit ons. Het beperkt onze wereld voor een ogenblik tot het kunststuk, zozeer roert het ons. Is dat eigenlijk geen hypnose?

En de kunstenaar die schept ook; dat is ook hypnose, zelfhypnose, een autohypnose. Want hij wordt zozeer bezeten door zijn denkbeeld, dat hij de tijd, en zich zelf erbij, vergeet. In de drang van het scheppen het denkbeeld suprême stelt en de werkelijkheid uit het oog verliest. Pas wanneer hij klaar is met zijn schepping, komt hij daarvan terug.

Iedereen is even begaafd. De één is meer geremd dan de ander, meer gebonden aan een conventie, aan een voorstelling van beperking.

Als zij mij vroeger hadden gezegd, dat ik kon dichten, had ik dat nooit geloofd. Toevallig was ik eens een keer op een séance, waar ik gedichtjes hoorde, die mij iets zeiden. Dat kan ik ook, dacht ik. Sedert dien maak ik wel eens een gedichtje. Als dat op aarde was gebeurd, was ik dichter geworden, zonder het zelf te weten. Ik heb het altijd in mij gehad, maar ik kon het nooit uiten. Ik moest iets hebben om het vrij te maken.

Als U het in deze zin bedoelt, kunt U wel stellen, dat het mogelijk is, wanneer men door hypnose de remmen van het bewustzijn tijdelijk buiten werking stelt, een persoonlijkheidsuiting te krijgen, dus het

primaire deel van de kunst: Het spreken met het innerlijk, met de ziel.

Dan is de vraag nog natuurlijk, of men over de andere voorwaarden gesteld, kan beschikken. Nu geloof ik niet, dat je iemand onder hypnose zover kunt krijgen, dat, als hij nooit een noot piano heeft gespeeld, hij onmiddellijk de "Pathetique" speelt. Dat gaat niet. Je kunt hem wel misschien zover krijgen, wanneer je zelf goed piano kunt spelen, dat hij een langzamer stuk goed speelt, maar dan moet het niet te ingewikkeld worden. Dan ga je onder hypnose de ander geheel regeren, dan schept hij zelf niet. Laat je het aan hem over, dan moet hij eerst de aanleg hebben, voordat hij kunst kan creëren.

Goeden avond.

-o-o-o-o-o-

Goeden avond, vrienden,

Vragenrubriek. Mag ik de eerste vraag?

x Gezien de vervolging van magnetiseurs, meen ik, dat dit niet van N.W.P. moet uitgaan. Er zou een comité moeten worden opgericht door hen, die met het paranormale sympathiseren. Kunt U een raad geven?

- Deze zaak is zuiver stoffelijk en betreft vooral organisatie. Hiernede kunnen wij ons niet uitvoerig bezig houden. Daartoe zijn wij niet bevoegd. Het moet worden overlegd door en uitgaan van degenen, die in de stof hierbij betrokken zijn.

Persoonlijk meen ik, dat allen, die met het paranormale sympathiseren, zich zullen moeten verzetten tegen onrechtvaardige achtervolging op grond van verouderde wetten. Er kan hiervan vaak n.l. sprake zijn. Dit is mijn eigen mening en komt niet voor verantwoordelijkheid der Orde.

x Er is hier gezegd, dat U graag tot ons spreekt. Heeft dat te maken met aard-gebondenheid?

- Wanneer U de kinderen met St. Niklaas een cadeautje wilt geven, zelfs kinderen, die U niet kent, heert dat iets te maken met gebondenheid? Of is het de vreugde, die U krijgt, wanneer U iets doet voor een ander? Dat laatste is bij ons het geval.

x Iemand had ongevraagd contact gekregen met familieleden; dit geschiedde door middel van medium met planchette. De familieleden makten zich allen bekend. Is er reden voor, dat de sprekers hier anonym blijven?

- Dit antwoord is door ons medium + 730 maal gegeven. Wij werken niet als enkele sprekers, maar als groep. Wij doen dit om met één persoon als manipulator zo snel en goed mogelijk te kunnen beantwoorden, redevoeringen te kunnen samenstellen en deze zelfs tijdens de rede aan te passen aan de belangstelling, de gedachtegang van sommigen der aanwezigen. Het gevolg is, dat het niet redelijk is, namen te geven. Wij kunnen namen geven van overgeganen, maar als bewijs kunnen dezen niet dienen. Het is ons gebleken, dat, wanneer wij dit doen, men tot de veronderstelling komt, dat iemand - b.v. het medium - deze namen in zijn onderbewustzijn ergens heeft gezien, of zelfs bewust ergens heeft opgezocht.

x U maakt gebruik van het lichaam van het medium. Maakt U gebruik van zijn ogen, of geeft U er de voorkour aan te zien, zoals U steeds ziet, of voelt?

- Wij kunnen gebruik maken van de ogen van het medium, maar dit betekent een bijzondere inspanning. Openen wij de ogen, dan zijn zij betrekkelijk verwrongen, wanneer zij niet gebruikt worden, wat een afleidend en onprettig effect heeft bij de meesten der aanwezigen.

Worden de ogen gebruikt, dan moeten wij de indrukken, die daar - door aan het lichaam en hersenen worden gegeven, mede beheersen en verwerken, wat voor ons dus de manipulatie moeilijker maakt, dan nodig is. Onze waarneming geschiedt door degenen, die buiten het medium zijn en die in onmiddellijk contact staan met degene, die manipuleert. Op deze wijze kunnen wij het snelst en het prettigst werken.

x De Rozenkruisers geloven, dat de reïnkarnatie geschiedt na een bepaald aantal jaren na de geboorte op aarde. Ook zijn er velen, die niet gelo - ven aan reïnkarnatie.

- Ik zou U willen verwijzen naar de daarover verschenen brochure, verder naar de antwoorden daaromtrent gegeven in de nummers 3 en vier van de lopende jaargang en verder een aantal nummers van de vorige jaargangen. U kunt dit opzoeken aan de hand van de inhoud.

Kort gezegd: reïnkarnatie is geen noodzaak. Zij wordt niet bepaald door een bepaald cyclus, maar door het bewustzijn van de mens. Wel kan het zijn, dat bepaalde cyclische beïnvloedingen, vanuit de kosmos, mede de bewustwording van de mens en diens drang tot inkarnatie beïnvloeden. Elke reïnkarnatie blijft een vrije keuze en is het gevolg van een noodzaak, ontstaan door een niet hoger kunnen stijgen, zonder een terugkeer in de stof.

x Welke betekenis hebben de handhoudingen van de Boeddha?

- Zij kunnen zijn meditatiehoudingen, waarbij dus de lichaamsstromen worden gesloten op een bepaalde manier. Dit behoort onder yoga. Verder is het mogelijk, dat symboolhouding van aandacht worden gegeven. Wij zien soms ook de Boeddha met gevouwen handen. Wij kennen verder de ontslo - tenheid, aangegeven in een slaaphouding, waarbij de hand tegen de slaap wordt geplaatst, meestal de linkerslaap. Wij kennen ook de houding, waar - in de Boeddha de handen open geplooid heeft, daarbij a.h.w. met een moe - dra zijn ontvankelijkheid voor het hogere en zijn verbondenheid ermee tot uitdrukking te brengen. Vooral de oosterse beelden van Boeddha zijn gebaseerd, in hun houding, niet alleen op wat de kunstenaar mooi vindt, maar wel degelijk op datgene, wat men van de Boeddha in het beeld tot uitdrukking wil brengen: zijn zorg voor de wereld, zijn ontslapenheid aan het stoffelijke, zijn als middelaar optreden tussen het hoog-bevust - zijn en de gebondenheid aan de mens, zijn optreden als bevrijder, gever van de weg, zijn inzichtzelf bezonken zijn als degene, die mediteert en door meditatie tot ontwakken komt.

x Was er bij het ontstaan der mensheid terstond een rasverschil te konsta - teren, of hebben zich later rassen gevormd, al naar gelang van leefwijze en klimaat? Hoe denkt U over rasvermenging in de huidige tijd?

- De mensheid is ontstaan uit de ontwikkeling van het dierenrijk. Ik wil toegeven, dat het menselijk bewustzijn op een bepaald ogenblik ontstond, doordat toen eerst een bewustere geest een dergelijk lichaam kon nemen en gebruiken. Daarbij waren er zeer vele verschillenderassen, meer dan nu. Bij deze rassen zijn de minder doelmattigen grotendeels geëlimineerd. Soms bleven zij voortbestaan daar, waar zij minder vijanden hadden, zo - dat wij b.v. in Australië en in sommige delen van Afrika, ook de polyne - sische archipel, typen vinden, die meer primair zijn - dus overgebleven van deze oudere rassen, terwijl wij daarnaast secundaire rassen vinden en zelfs tegenwoordig al tertiaire rassen. D.w.z.: rassen, die 3 ont - wikkelfasen hebben doorgegaan en wier vorm zeer sterk verschilt van de oorspronkelijke mensrassen.

Het is duidelijk, dat leefwijze en klimaat verder hebben bij ge - dragen tot de aanpassing van de mens aan een milieu en daardoor een uiterlijk kenbaar verschil, als b.v. pigmentatie, huidporiën, en ook wel gestalte; skeletveranderingen en schedelveranderingen zijn te herleiden tot vroegere vormen, dan wel tot mutaties daarvan.

Rasvermenging behoeft niet uit de boze te zijn. Zij heeft één groot bezwaar. Degenen, die uit rassenmenging geboren worden, zullen over het algemeen - en ook later - onder sterke psychische druk staan van de buitenwereld. Dit is het, wat in hen het slechtste naar voren brengt en hen vaak tot ongewenste burgers maakt. Worden zij door hun omgeving geaccepteerd, dan zullen zij in vele gevallen de eigenschappen van twee rassen in zichzelf verenigen, nieuwe mogelijkheden en wegen vinden, die voor elk der rassen afzonderlijk nog niet open stonden. Rasvermenging zou dus aanbevelenswaardig zijn op het ogenblik, dat deze met overleg kon gebeuren in een omgeving, die zich daartegen niet uitdrukkelijk verzet en geen minachting kent voor de kleurling. Zolang dit op aarde wel het geval is, is het beter, dat men zich ervan onthoudt.

x Tegenstrijdigheid: een spreker zei, dat Jezus opzettelijk Zijn dood heeft uitgelokt. Enige maanden een andere spreker, dat hem een lot beschoren is geworden, die Hij zeker niet had begeerd.

- Ik weet niet, of dat zo vreemd is. Bent U wel eens naar een ontvanger van belasting gegaan om te betalen? Het was een lot, wat U ongetwijfeld niet erg beviel. Een lot, wat U Uzelf niet toewenst. Maar U weet, dat U het moet doen, wilt U een openbare verkoping en erger voorkomen.

Jezus heeft zeker niet gewenst zo te lijden, maar Hij had nu eenmaal de houding Mens-God, zoals die in Hem werd gerealiseerd, aanvaard. Hij moest de konsekventies daaruit trekken en heeft dus in zekere zin vrijwillig, zover het de mensen betrof, een lot aanvaard, wat Hij voelde als een geestelijke noodzaak, als de wil Zijns Vaders. Daardoor was het lot nog niet door Hem gewenst. Daarvoor kan ik het gebed aanhalen in de Hof van Gethsemané: "Vader, geef, dat deze kolk Mij voorbij ga".

De wil des Vaders was Hem belangrijker dan al het andere. Daardoor heeft Hij vrijwillig een lot aanvaard, waar Hij aan had kunnen ontkomen.

x Is een dergelijke tegenstrijdigheid niet in vele mensen?

- Soms. Een tegenstrijdigheid, die wij meer in mensen vinden, is dat zij het goede wensen, maar het verkeerde doen. Dit komt voort uit hun gebrek aan konsekventie. De meeste mensen zijn t.o. zichzelf niet konsekvent, en volbrengen zo niet het goede, wat goed is, maar wat hen aangenaam, of gemakkelijk is.

Jezus heeft dit niet gedaan. Tussen deze gevallen bestaat er toch wel een redelijk verschil.

x Waaron genas Christus ook met dierlijk magnetisme? Als het langs geestelijke weg gaat, staat het toch hoger?

- Als genezen gebeurt vanuit de harmonie van het eigen wezen, volbrengen een Goddelijke wil, zo goed als je kunt, ten bate van de mensheid en ten bate van het lijden der mensheid, is geen sprake van een hoger, of een lager.

Als Jezus mens wilde zijn, als mens leefde - dat heeft Hij gedaan - , moest Hij ook de menselijke middelen gebruiken; anders kunnen wij met evenveel reden vragen, waarom Jezus mee was, waarom Hij Zich spijzigde, waarom dus dat enz. enz. Jezus was mens. Hij maakte gebruik van de menselijke middelen en de middelen, die vanuit het menselijke bereikt kunnen worden, omdat Hij slechts zo voor Zijn apostelen en Zijn navolgers een werkelijk voorbeeld kon zijn.

Een Jezus, Die God is, heeft geen betekenis voor de mensheid, omdat Hij, verheven boven het menselijke, hoogstend bewonder, maar niet nagevolgd kan worden.

Jezus wenste uitdrukkelijk en heeft dat ook meerdere malen gezegd, dat men Hem zou volgen. Het was alleen mogelijk, wanneer Hij gebruik maakte van slechts die capaciteiten, krachten en mogelijkheden, die voor elke mens bestaan. Wat Hij dan ook gedaan heeft. Vandaar, dat Hij ook dierlijk magnetisme gebruik heeft.

x Geloof U, dat gedachten zó sterk zijn, dat als b.v. alle Nederlanders voor het a.s. weekeinde aan slecht weer denken, het dan ook slecht weer zal zijn?

- Ik meen, dat wij hier toch wel een onderscheid moeten maken. Gedachten zijn krachten. Wanneer elke mens, bewust, onderbewust, met de gehele kracht van zijn persoonlijkheid eraan zou denken, meen ik, dat dit ook mogelijk zou zijn. De gedachten van de mensen vinden niet slechts hun weerkaatsing in de gedachtenwerelden van anderen en geestelijke werelden, maar zelfs in het wezen van de aarde zelf, die met haar bijzondere structuur, ook op deze gedachten en instellingen reageert. Hous niet alleen met een regenbui, desnoods met een aardbeving. Mogelijk is het dus wel. Of men echter verstandig zou doen dit te bewijzen, betwijfel ik, anders zou er een regeringsvoorschrift komen, dat allen op vrijdag en zaterdagmorgen moeten denken aan sñhoon weer, alsdat de volksrecreatie worde bevorderd.

De mogelijkheden gaan zover, dat elke mens zichzelf tot demonen kan maken, alleen door zijn gedachten. Wat sterker is: dat hij anderen in deze gedachten zóver mede kan betrekken, dat hij, gedreven door eigen begeerte, even grote demonen worden.

De geschiedenis geeft U hiervoor voldoende bewijzen. Een mens, die werkelijk goed is, kan alleen door deze goedheid, vele anderen boven zichzelf verheffen en goed maken. Dit zijn ook gedachten. Het is de uitstraling van de gedachtekracht.

Gedachtekracht is sterker dan haast alle andere dingen op aarde, mits goed en bewust gebruikt. Het is echter gelukkig, dat velen niet weten, hoe deze te gebruiken, omdat het doel, waarvoor het gebruikt zou worden, ongetwijfeld schadelijk zou zijn.

x Waar de O.D.V. valt of staat met ons aller Karel, vraag ik mij af, of zijn gezondheid door U beïnvloed wordt. Is de lichte verkoudheid wellicht een "slip of the pen"?

- Weer enigszins persoonlijk. Toen Uw aller Karel nog niet geboren was, in het jaar 1916, endoor ons bijeenkomsten te Amsterdam werden belegd, ging toen Uw aller Karel nog school, hoeft hier in den Haag, een bloeiende groep van de Orde heeft bestaan. Maar wij zijn wel zo, dat wij niet van tevoren meerdere mediums scheppen, omdat wij weten, dat, waar meerdere mediums zijn, beïnvloed door ons, hun eigen wederzijds invloed wel eens tot een splitsing zou kunnen leiden in het werk. Dat komt ons niet wenselijk voor.

Wat de gezondheid betreft: wij hebben die verantwoording in zoverre het voor ons werk noodzakelijk is, inderdaad. Wij trachten te voorkomen, dat ernstige kwalen ontstaan. Dat neemt niet weg, dat wij het medium, zoals iedere mens, de mogelijkheid willen laten, door schade en schande wijs te worden, waar dat voor het eigen Ik wenselijk is.

Dit kan soms verkoudheden en ook andere onaangenaamheden inhouden.

x De zon staat dichtbij, de sterren ver af. Sterren zijn alleen des nachts zichtbaar, ofschoon velen hunner sterker lichtbron zijn, dan de zon is. Het is niet een kwestie van het licht, maar van de wijze, waarop het licht invalt in de atmosfeer en het resultaat, wat op deze wijze wordt bereikt.

Het licht van grote sterren, op een afstand, heeft een zeer grote spreiding. Het bereikt dus een veel groter gebied dan b.v. Uw zon in deze omgeving.

Uw zon is veel meer gekoncentreerd. Zij valt in de atmosfeer in een zekere hoek steeds in, waarbij zij dus in de atmosfeer een reeks verschijnselen veroorzaakt. Een daarvan is b.v. een refractie, die plaats vindt door ionisatie en omzetting van de buitenste laag van de atmosfeer; die gaan betrekkelijk hoog.

Een ander daarbij is, dat nu, doot het licht en de weerkaatsing van het licht, de lucht en de atmosfeer zelf zichtbaar worden. De nacht is niet alleen de schaduw, maar het donker, wat U ziet, is alleen het wegvallen van de kleur a.h.w., die Uw hemel heeft.

Wanneer U de maan gade slaat, gereflekteerd zonnelicht, dan zult U ontdekken, dat die lichtkleur een enigszins andere is, dus niet alles wordt gereflekteerd. Dit licht is zo zacht, dat het dus door verminderde felheid de sterren ook zichtbaar laat worden.

Maar is de maan helemaal weg, dan zien wij de zichtbaarheid groter worden. Is de lucht bewogen, dan wordt de sterren minder goed zichtbaar. Is het windstil en is de lucht koud, dan staan de sterren juist bijzonder fel en bijzonder kenbaar boven ons.

Het verschijnsel dag is niet alleen een verschijnsel van de uiteindelijke lichtsterkte van een ster, of van de zon, maar van dat deel van het licht van de sterren, of van de zon, dat de aarde bereikt.

De wijze, waarop dit in de atmosfeer werkzaam is; het doordringensvermogen van de partikels, die deel uitmaken van de lichtstraling en de dus gewekte trillingen.

Het feit, dat een nabije lichtbron van mindere sterkte, lichtbronnen op grote afstand van hogere sterkte over het algemeen voor het oog doet verdwijnen.

Dit alles is tezamen is een verklaring voor het verschil van dag en nacht in een zeer beknopt vorm.

x U zegt, dat partikels de aarde bereiken. Moeten wij ons dat voorstellen als stof?

- Het zijn zeer kleine deeltjes, maar het is iets, wat je straling zou kunnen noemen. In feite is het een soort veld, waarbij dus een verplaatsing van uiterst kleine stofdeeltjes, kleiner nog dan electron, de reactie wekt. Licht is dus een fijnere straling. Het is dus geen kernstraling, geen gamma, bèta, of alpha-straling; zij is fijner van deeltje en ook iets hoger van snelheid.

Het is een straling. Wanneer deze straling een middenstof bereikt, dan zal zij daarin een reactie verwekken. De reactie ontardt in een trilling, die ontstaat door het frekwentie van de intreffende deeltjes.

De stof, waarin die deeltjes die trilling verwekken, bepalen uiteindelijk de wijze, waarop het schijnsel ontstaat.

In een volledig luchtledig kan er eigenlijk geen licht zijn. Maar daar, waar in het luchtledig materie aanwezig is, kan licht zichtbaar worden.

Zoudt U een volledige buit gebruiken en daarin een spanning opwekken, die normalerwijze licht betekent, dan zult U ontdekken, dat het licht zich langs de wanden schijnt te vergaren en niet in het midden een bron is. Zodra U een redelijke gasvulling gebruikt, ziet U, dat het licht zich iets van de wanden terugtrekt en meer in de kern van de buis zich schijnt te bewegen.

x Maar het licht in de sferen.....

- Ons licht, dat is maar een uitdrukking. Hier krijgen wij te maken met een bewustzijnswaarde en is anders dan de konkrete waarde, die wij hier kennen. Sferen is ook een kwestie van bewustzijn. Wat beleef je? Hier komt dus zoveel subjektieve persoonlijke waarde bij te pas, dat het onmogelijk is van dat licht een algemene omschrijving te geven.

Het best kun je zeggen: een begrip van contact met hoger bewustzijn. Dat is het licht der sferen.

x Welke zijn de kosmische hoofdwetten?

- Evenwichtigheid. Behoud. Oorzaak en gevolg. Een compensatiewet, die ons zegt: al datgene, wat schijnbaar verloren gaat, treedt elders in andere betekenis met dezelfde waarde hernieuwd op. Dat zijn de hoofdwetten.

x Er gaat in werkelijkheid niets verloren?
- Neen, dat betekent, dat in de kosmos nooit verloren gaat f 100,=, of-
- schoon het lijkt, dat er soms een cent verloren gaat, omdat hij ver-
- dwijnt, zonder dat je hem terug kan vinden.

Dat is een omzetting van waarden, omdat het geziene en door de
mens gekende, heelal, niet het hele heelal is. Het resultaat is, dat als
er hier f 100,= zijn en nu ligt f 99,99, maar daar ligt f 100,01. Er
vindt een verschuiving plaats, er behoeft niet dezelfde cent terug te
komen, maar er zal wel een andere cent terugkomen, zodat het evenwicht
hersteld is.

Er kan b.v. kracht te loor gaan hier. Die kan ongetelde lichtjaren
verder weer tot uiting komen, nu niet als direkt energie, maar als b.v.
een vorm van magnetisme, elektriciteit e.d. Een schijnbaar statisch ver-
schijnsel zelfs, dat pas kracht wordt, wanneer het met iets anders in
betroering komt.

x U noemt evenwicht, maar bij kompensatie spreekt U weer over evenwicht.
Is dat niet 2 maal hetzelfde?

- De ene wet houdt de andere in. Als wij spreken over kosmische wetten,
- dan hebben wij het over de eigenschappen van God. Gods eigenschappen
zijn uitgedrukt in de Schepping. Dat betekent dat al hetgeen, wat wij
als wet noemen, in feite een facet is van het Goddelijk wezen.

Dan kun je zeggen: God is eenheid. Die twee dingen komen ook on-
geveer overeen. Elke wet is dus gebaseerd op de andere wetten. Dat is
wederkerig.

Dat betekent dus, dat je over het algemeen de ene waarde het
best demonstreert door haar met 2 van de andere waarden b.v. te verge-
lijken.

U zult misschien ontdekt hebben, dat ik niet slechts over het
evenwicht heb gesproken, maar ook over de verplaatsing, over behoud.
Beide vormen.

Ik geloof dus niet, dat ik hier 2 maal op dezelfde wet ben terug-
gekomen. Wel, dat ik de ene wet duidelijk heb gemaakt door de ander. Het
is een klein verschil.

x Had U het niet duidelijk kunnen maken als tegendelen?

- De wet van de tegendelen zegt dit: waar licht is, moet duister zijn.
- Waar ik spreek van links, moet ik van rechts spreken. Waar een boven is,
moet ook een beneden zijn. Dus geen enkele waarde kan ervaren worden,
zonder de kennis van die waarde, plus haar tegendeel, waardoor een be-
oordeling mogelijk wordt.

Daaruit vloeit voort, dat de wet van tegendelen de wet van be-
wustwording is en alle bewustwording slechts door de wet van tegendelen
verklaard kan worden.

x Kosmische wetten dus in, dat alles op zijn punt van uitgang terugkomt?

- Daar ziet het, van ons uit gezien, inderdaad wel naar uit. Ik weet, dat
er ook nog gesteld wordt, dat niets van zijn plaats komt, dat alles dus
blijft, wat het is en waar het is. Maar dat een verschuiving van ver-
schillende waarden door het Goddelijk bewustzijn, dat zich verplaatst,
een reeks van ervaringen mogelijk maakt door alle delen, zonder dat zij
in het Goddelijke feitelijk van waarde, of van plaats, veranderen.

Het is een heel ingewikkelde stelling, maar wij nemen in ieder ge-
val aan, dat er eens een ogenblik komt, waarop wij b.v. door bewustzijn,
weeër dáár zijn, waar wij eens begonnen zijn, n.l. in God. Wij weten
zelfs niet eens, of ons bewustzijn dan volledig blijft bestaan, of dat
dit opgaat in het Goddelijke.

Ik hoop, dat dit voldoende duidelijk is.

Goeden avond.